

Jaarboek De Zeventiende Eeuw 2018

Cultuur in de Nederlanden in interdisciplinair perspectief

Hilversum
Verloren
2018

Informatie

<https://zeventiendeeeuw.wordpress.com/jaarboek/>

Redactie

Prof. dr. M. de Baar (Religiegeschiedenis, UL), dr. K. Brosens (Kunstgeschiedenis, KU Leuven), dr. A. van de Haar (Universiteitsbibliotheek, RUG), dr. mr. C. Lenarduzzi (Geschiedenis, UL), dr. D. van der Linden (Geschiedenis, RUG), dr. O. van Marion (Neerlandistiek, UL), dr. S. Reinders (Neerlandistiek, UU en RU), dr. J. Roelens (Geschiedenis, Universiteit Gent), en dr. G. Verhoeven (Geschiedenis, UA Antwerpen)

Themadossier: Gerrit Verhoeven en Carolina Lenarduzzi

Redactieadres

Bijdragen en correspondentie sturen naar: dr. mr. C. Lenarduzzi, Koninginneduinweg 2, 2061 AM, Bloemendaal. Email: cperrick@xs4all.nl

Abonnement

Het abonnement is inbegrepen in het lidmaatschap van de Werkgroep Zeventiende Eeuw, dat voor 2018 is vastgesteld op €40,-. Studenten (voltijds studierend aan een universiteit of hogeschool) komen in aanmerking voor reductie en dat voor ten hoogste drie jaren. Zij betalen €10,- (onder overlegging kopie collegekaart). Aanmeldingen, adreswijzigingen en opzeggingen bij Uitgeverij Verloren.

Losse nummers en nabestellingen

Losse nummers kosten €25,-, voor leden buiten de Benelux te verhogen met €7,- (verzendkosten), en zijn verkrijgbaar bij de uitgever. Oude jaargangen kunnen, voor zover voorradig, worden nabesteld, eveneens bij Uitgeverij Verloren. Voor losse nummers en nabestellingen geldt altijd de volle prijs.

Advertenties

Gaarne zenden aan de uitgever. Tarieven: 1/1 pagina €190,-, 1/2 pagina €120,-

Afbeelding op het omslag

Adriaen van Ostade, Het vertrouwelijk onderhoud, 1672. Rijksmuseum Amsterdam, SK-C-201.

ISBN 9789087047542

ISSN 0921-142X

E-ISSN 2212-7402

© 2018 Uitgeverij Verloren

Torenlaan 25, 1211 JA Hilversum

www.verloren.nl

Omslagontwerp: Frederike Bouten, Utrecht

Typografie: Rombus, Hilversum

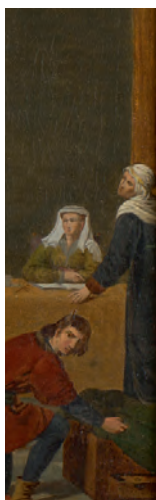
Druk: Wilco, Amersfoort

No part of this book may be reproduced in any form without written permission from the publisher.

Inhoudsopgave

7 Van de redactie

● Themadossier: Secreten, spionage en stiekem gedoe

- 9 **Geheime praktijken?! Zeventiende-eeuwse geheimen en waar ze te vinden**
Djoeke van Netten
- 21 **Cijferschrift en spionage.** De geheime correspondentie van raadpensionaris Johan de Witt met de Nederlandse ambassadeur en zijn secretaris in Engeland, 1664-1665
Ingmar Vroomen en Lidewij Nissen
- 41 **Werkplaatsgeheimen en boeken van openbaring.** Een onthullend perspectief op de kunstillustratie van de zeventiende eeuw
Arjan de Koomen
- 67 **'They of Holland have tricks wherby to do things'.** Geheimhouding rond de missie van Michiel de Ruyter van 1664-1665
Jan Daalder

■ Artikelen

- 83 **Corruptie in de Republiek.** Andries Hessel van Dinther, baljuw van Beijerland
Michel Hoenderboom
- 97 **Een foutje moet kunnen.** De opgeruimde poëtica van Lambert van den Bosch
Ton van Strien

◆ Nieuw onderzoek

- 113 **Waarheidssprekers in de vroegste Nederlandstalige drukken (1450-1500)**
Martine Veldhuizen
- 117 **The Nassaus and the Family Business of Power in Early Modern Europe**
Jasper van der Steen

Adriaen van Ostade, *Het vertrouwelijk onderhoud*, 1672.

Rijksmuseum Amsterdam, SK-C-201.

Van de redactie

Het tweede *Jaarboek De Zeventiende Eeuw, Cultuur in de Nederlanden in Interdisciplinair Perspectief* is voor het grootste deel gewijd aan het thema van het jaarcongres 2017 van de Werkgroep Zeventiende eeuw: 'Geheime praktijken. Secreten, spionage en stiekem gedoe in de zeventiende eeuw'. Na een algemene inleiding van de hand van Djoeke van Netten, die het jaarcongres mede organiseerde, volgen bijdragen over geheimhouding in de communicatie tussen raadpensionaris Johan de Witt en de Nederlandse ambassade in Engeland in de aanloop naar de Tweede Engels-Nederlandse Oorlog (Vroomen en Nissen), geheimhouding in de vroegmoderne beeldende kunst (De Koomen) en over een geheime missie van Michiel de Ruyter naar West Afrika (Daalder).

Aan de hand van het corruptieschandaal rond de baljuw van Beijerland diept Michel Hoenderboom het fenomeen 'Normenkonkurrenz' uit: het naast elkaar bestaan van verschillende waardestelsels om bestuurlijk handelen te beoordelen. Ton van Strien vraagt zich in zijn artikel af, in hoeverre Vondels 'Aenleidinge ter Nederduitsche dichtkunste' (1650) teruggrijpt op een oudere *ars poetica*, het onbekende *Der Poëten Lust-prieeel of Dicht-konst* (1649) van Lambert van den Bosch. Tot slot bevat het *Jaarboek* 2018 bijdragen van Martine Veldhuizen en Jasper van der Steen over hun interessante nwo-Veni-projecten.

Net zoals vorig jaar moedigt de redactie u van harte aan om artikelen of andersoortige bijdragen aan ons voor te leggen. Op de website van de Werkgroep kunt u onder het tabblad 'Jaarboek' alle benodigde informatie vinden.

Tot slot nog een wijziging in de samenstelling van de redactie. Per 1 januari aanstaande zal Olga van Marion de redactie verlaten. Wij zijn Olga veel dank verschuldigd voor haar jarenlange inzet bij zowel het tijdschrift *De Zeventiende Eeuw*, als het *Jaarboek*. Alisa van de Haar (conservator Bijzondere Collecties Universiteitsbibliotheek Groningen) neemt het stokje van haar over.

Geheime praktijken?!

Zeventiende-eeuwse geheimen en waar ze te vinden

DJOEKE VAN NETTEN

De beste manier om aandacht te krijgen, is roepen dat je een geheim gaat verklappen. Geheimen zijn onweerstaanbaar en triggeren emoties: opwinding, spanning, verlangen om te weten, angst om ontdekt te worden, hoop om ergens bij te horen.¹ Media en commercie gebruiken dit op allerlei manieren, en als je er eenmaal op let, kom je op straat en op internet overal 'geheimen' tegen: het geheim van het Noordeinde, het geheim van bol.com, het geheim van slanke mensen, bezoek geheime kelders en geheime tuinen, het best-kept-secret-festival, het AD heeft een showbizz-rubriek 'het geheim van' en de (kinder)boeken met als titel *Het geheim van ...* zijn niet te tellen. Hoe zat het met geheimen in de zeventiende eeuw? Die vraag was de aanleiding voor het jaarcongres van de Werkgroep Zeventiende Eeuw in 2017 en voor het thema van dit *Jaarboek*.² Dit artikel is een inleiding op dat thema, zowel methodologisch als historiografisch, met een focus op Nederland.

Bovenstaande voorbeelden van vandaag de dag laten zien dat een 'geheim' eigenlijk nooit geheim is. Volgens Van Dale is 'geheim' iets dat verborgen is, niet openbaar mag worden. Maar in al deze gevallen wordt er onthuld, veel meer dan verhuld. Meteen zodra een geheim wordt genoemd, wordt er juist de aandacht op gevestigd. En dat is in deze gevallen natuurlijk ook de bedoeling. Precies dát is de paradox van geheimhouding. Die paradox compliceert het verhaal, maar maakt uiteindelijk wel inzichtelijker wat er gebeurt bij geheime praktijken. De 'paradox of secrecy' is een concept dat stamt uit de sociologie.³ Het maakt duidelijk dat geheimhouding per definitie gaat over het níet communiceren van informatie, maar tegelijkertijd een communicatief gebeuren is.

¹ K. Vermeir and D. Margócsy, 'States of secrecy. An introduction', in: *The British Journal for the History of Science* 45,2 (2012), 153-164, spec. 161-162.

² Jaarcongres van de Werkgroep Zeventiende Eeuw, 'Geheime praktijken. Secreten, spionage en stiekem gedoe in de zeventiende eeuw', 26 augustus 2017. Met dank aan Nadine Akkerman, Rindert Jagersma en David van der Linden voor de mede-organisatie.

³ B. Bellman, 'The paradox of secrecy', in: *Human Studies* 4,1 (1981), 1-24. Bellman bouwt voort op het werk van G. Simmel, 'The sociology of secrecy and of the secret societies', in: *American Journal of Sociology* 11 (1906), 441-498.

De titel ‘geheime praktijken’ (van het congres en van dit stuk) laat zien dat geheimhouding iets is dat je moet doen, het is performatief, het is een bewuste actie.⁴ Dat laatste komt ook terug in de in de literatuur veel aangehaalde definitie van geheimhouding als ‘intentional concealment’, bewust verbergen, van de filosoof Sissela Bok.⁵ Deze term toont dat het niet gaat om onwetendheid of vergeten, maar dat geheimhouding altijd een besluit is én dat het gaat om de actie, de praktijk, van het verbergen, niet zozeer om de inhoud van het geheim. En dat is mooi, want communicatie, performance en praktijken zijn zaken die historici kunnen onderzoeken, beschrijven en analyseren. ‘Echte’ geheimen, totaal verborgen en aan niemand bekend, daar kunnen we het niet over hebben, die zijn namelijk geheim (dat geldt zowel voor het heden als voor het verleden).

Meestal zijn geheimen echter niet totaal, niet iets van één persoon; meestal zijn geheimen beperkt en tijdelijk. Dit wordt mooi duidelijk gemaakt door historicus Koen Vermeir in zijn inleiding op een special issue van *The British Journal for the History of Science* uit 2012.⁶ Daarin laat hij zien dat geheimhouding en openheid helemaal niet elkaars tegengestelde zijn. Nogmaals, een paradox dus, een schijnbare tegenstelling en dus geen daadwerkelijke. Vermeir heeft het over verschillende niveaus van toegankelijkheid van informatie. Wat we kunnen onderzoeken zijn geheimen die tenminste met één iemand gedeeld zijn of waarvan het bestaan wordt gecommuniceerd. Veel meer dan over totale geheimhouding, gaat het over beperkte toegang. Voorbeelden daarvan zijn het bewaren van informatie op een plek waar niet iedereen kan komen (online of offline), door gebruik van geheimschrift of een taal die veel mensen niet beheersen, of door gebruik van een medium dat niet voor iedereen toegankelijk, bereikbaar of betaalbaar is. Geheimhouding kan ook beperkt zijn in tijd, bijvoorbeeld tot iets is vastgelegd in een patent, tot iets officieel gepubliceerd is, of archieven die pas na een bepaalde tijd mogen worden ingezien.

Om geheime praktijken te begrijpen helpt het om ‘geheime’ kennis te zien als exclusieve kennis. Exclusief is enerzijds bijzonder, speciaal; anderzijds betekent het ook uitsluitend, exclusiviteit sluit mensen uit.

De manier waarop een samenleving, groot of klein, omgaat met exclusieve kennis, met geheimhouding en openheid, is relevant. Die omgang, het wel of niet delen van geheime informatie, bepaalt en beperkt namelijk politieke besluitvorming, de ontwikkeling van nieuwe technologie, de rechtspraak en groepsvorming op allerlei niveaus: van nationale identiteit tot persoonlijke vriendschappen. De moeite waard om ons verder in te verdiepen.

4 S. Hillgartner, ‘Selective flows of knowledge in technoscientific interaction. Information control in genome research’, in: *The British Journal for the History of Science* 45,2 (2012), 267-280; K. Vermeir, ‘Openness versus secrecy? Historical and historiographic remarks’, in: *The British Journal for the History of Science* 45,2 (2012), 165-188, spreekt van ‘theatrical’.

5 S. Bok, *Secrets. On the ethics of concealment and revelation*, New York 1982.

6 Vermeir, ‘Openness versus secrecy?’

'The age of secrecy'

Bovenstaande geldt in feite voor alle tijden en plaatsen. Toch is in het bijzonder de vroegmoderne periode gekenschetst als 'the age of secrecy'. Het is zelfs de titel van een recent boek van de Duitse historicus Daniel Jütte.⁷ Kort door de bocht stelt Jütte dat in de vroegmoderne tijd geheime kennis belangrijk was en vice versa: belangrijke kennis was bijna altijd geheim, wat hij laat zien in de contacten tussen joden en christenen. Jütte staat niet alleen met deze karakterisering van de vroegmoderne tijd. De Amerikaanse historicus Perez Zagorin schreef al ruim een kwart eeuw geleden onder meer in zijn boek *Ways of lying* over de 'age of dissimulation', waarmee hij vooral de periode van reformatie en contrareformatie bedoelt.⁸ Dissimulatie is niet helemaal hetzelfde als geheimhouding, maar ligt er wel heel dicht tegen aan. Het betreft namelijk ook het niet communiceren, bewust verstoppen, van informatie, meestal over jezelf. De zestiende-eeuwse theologische discussies die Zagorin bespreekt, gaan vaak over de vraag of dissimulatie hetzelfde is als liegen. 'Gij zult niet liegen' staat er namelijk in de Tien Geboden, maar misschien zijn er toch omstandigheden waarin dissimulatie wél mag (bijvoorbeeld om aan moord of marteling te ontkomen). Zagorin karakteriseert deze discussies als typisch vroegmodern, en de vroegmoderne tijd als zeer gepreoccupeerd met dissimulatie.

Dissimulatie was ook een kernbegrip aan het vroegmoderne hof. De ideale hoveling werd, bijvoorbeeld in Castiglione's *Il libro del cortegiano* (*Het boek van de hoveling*), actief aangemoedigd nooit het achterste van zijn tong te laten zien. Over deze norm schreef Jon Snyder het boek *Dissimulation*, dat hij als ondertitel 'The culture of secrecy in early modern Europe' meegaf.⁹ Het gaat overigens vooral over Italiaanse hoven en Italiaanse auteurs. De vroegmoderne preoccupatie, om niet te zeggen obsessie, met dissimulatie, maakt dat Snyder durft te spreken van een 'culture of secrecy'. Die cultuur ziet hij niet alleen in de dagelijkse omgangsvormen aan het hof, maar ook in politiek denken, waarbij vooral Macchiavelli een belangrijke rol speelt. Macchiavelli raadt in *Il principe* (*De heerser*) aan om vooral niet alle beschikbare kennis met het volk te delen. Verdeel en heers is ook wat informatie betreft het devies. Behalve Macchiavelli waren er overigens vele andere vroegmoderne auteurs die zich met deze materie bezighielden.¹⁰

Ook door vele andere moderne auteurs is het vroegmoderne proces van staatsvorming in verband gebracht met geheimhouding en informatiemanagement, in het bijzonder in het

⁷ D. Jütte, *The age of secrecy. Jews, Christians, and the economy of secrets*, New Haven, Londen 2015.

⁸ P. Zagorin, *Ways of lying. Dissimulation, persecution, and conformity in early modern Europe*, Cambridge MA 1990; P. Zagorin, 'The historical significance of lying and dissimulation', in: *Social Research* 63.3 (1996), 863-912.

⁹ J. Snyder, *Dissimulation. The culture of secrecy in early modern Europe*, Berkeley 2009.

¹⁰ In de politieke filosofie: 'staatsraison', 'reason of state', 'national interest', ook wel aangeduid met de latijnse term *arcana imperii* (staatsgeheimen). Zie bijvoorbeeld. M. Viroli, *From politics to reason of state. The acquisition and transformation of the language of politics 1250-1600*, Cambridge 1992.

Frankrijk van Lodewijk xiv, de Venetiaanse Republiek, en het Engeland van Elizabeth i.¹¹ Spionnen, spionage en geheime praktijken in diplomatieke contacten vormen tegenwoordig een hot topic in de historiografie.¹²

Wanneer eindigde 'the age of secrecy'? Snyder plaatst dat in de achttiende eeuw, met de Verlichting en haar idealen van openheid en kennis delen, bijvoorbeeld in de *Encyclopédie*. Belangrijk om hierbij te benadrukken is dat het in al deze gevallen veel meer gaat over de norm dan over de praktijk van geheimhouding. Geheime praktijken blijven bestaan, maar de heersende norm verandert.

Soms kan een moderne norm ook de vroegmoderne norm versluieren. Zo is er voor geheime praktijken in de wetenschap pas zeer recent aandacht gekomen. De moderne wetenschap werd namelijk altijd gedefinieerd door het ideaal van openheid. 'The essence of science is communication' schreef William Garvey in de jaren 1970, en al eerder beweerde Robert Merton dat 'modern science [...] rejected the ideal of secrecy'.¹³ Er werd meestal onderscheid gemaakt tussen aan de ene kant wetenschappelijke en aan de andere kant technologische of ambachtscennis ('craft knowledge').¹⁴ Voor dat laatste was geheimhouding vanzelfsprekend, voor dat eerste leek het alsof de academische imperatief van publiceren altijd had gegolden.

In het bijzonder het eerdergenoemde nummer van *The British Journal of History and Science* laat zien dat ook in de wetenschap openheid en communicatie niet altijd als ideaal hebben gegolden, laat staan in praktijk zijn gebracht. Nieuw ontdekte kennis werd vaak niet, of niet meteen, gepubliceerd; of eerst alleen in code of in manuscript.¹⁵ Vele vormen van tijdelijke of beperkte geheimhouding hebben bestaan, en bestaan nog steeds. Fascinerende voorbeelden hiervan zijn te vinden in *Commercial Visions* van Daniel Margócsy over Amsterdam omstreeks 1700, en in een aantal publicaties over Spaanse geografische en natuurhistorische kennis over de nieuwe wereld.¹⁶

11 J. Soll, *The information master. Jean-Baptiste Colbert's secret state intelligence system*, Ann Arbor 2009; F. De Vivo, *Information and communication in Venice. Rethinking early modern politics*, Oxford 2007; I. Iordanou, 'What news on the Rialto? The trade of information and early modern Venice's centralized intelligence organization', in: *Intelligence and National Security* 31.3 (2016), 305-326; R. Hutchinson, *Elizabeth's spy master. Francis Walsingham and the secret war that saved England*, Londen 2006; S. Budiansky, *Her majesty's spymaster. Elizabeth I, Sir Francis Walsingham, and the birth of modern espionage*, New York 2006; J.P.D. Cooper, *The queen's agent. Francis Walsingham at the court of Elizabeth*, Londen 2011; S. Alford, *The watchers. A secret history of the reign of Elizabeth I*, Londen 2012.

12 Zie bijvoorbeeld N. Akkerman, *Invisible agents. Women and espionage in seventeenth-century Britain*, Oxford 2018.

13 R.K. Merton, *The sociology of science. Theoretical and empirical investigation*, Chicago 1973; W.D. Garvey, *Communication. The essence of science. Facilitating information exchange among libraries, scientists, engineers and students*, Oxford 1979; Vermeir en Margócsy, 'States of secrecy', 154.

14 P.O. Long, *Openness, secrecy, authorship. Technical arts and the culture of knowledge from Antiquity to the Renaissance*, Baltimore 2001.

15 M. Biagoli, 'From ciphers to confidentiality. Secrecy, openness and priority in science', in: *The British Journal for the History of Science* 45.2 (2012), 213-233.

16 D. Margócsy, *Commercial visions. Science, trade, and visual culture in the Dutch Golden Age*, Chicago 2014; V. Keller, 'Mining Tacitus. Secrets of empire, nature and art in the reason of state', in: *The British Journal for the History of*

Dan is er nog een soort geheimen dat specifiek in de zestiende en vroege zeventiende eeuw wordt gesitueerd. Deze geheimen zijn te vinden in zogenaamde ‘libri secreti’, ‘books of secrets’, of ‘secreet-boecken’. William Eamon was in 1994 de eerste die hier uitgebreid onderzoek naar deed, en de afgelopen jaren is de aandacht voor dergelijke ‘books of secrets’ sterk toegenomen.¹⁷ ‘Secreten’ in deze boeken is nog het beste te vertalen met recepten, meestal niet culinair, maar medisch, alchemisch, esthetisch of praktisch. Het beroemdste secreetboek in het Nederlands, dat van Carel Baten (of Carolus Battus) kent bijvoorbeeld recepten voor wittere tanden, liefdesdrankjes, genezen van likdoorns, verf maken, zilversmeden, veranderen in dieren, vuurwerk, stenen in goud veranderen en kaarsen maken.¹⁸

De paradox van ‘geheim’ is hier weer mooi te zien, hoewel die in de literatuur weinig als zodanig benoemd wordt. De ‘secreten’ zijn niet zozeer geheim als wel exclusief; met de titel worden ze immers gepubliceerd, letterlijk publiek gemaakt. Ook tegenwoordig is deze paradox nog regelmatig te vinden in formuleringen als ‘ons geheime ingrediënt is avocado’ of ‘het geheime recept van oma’s appeltaart’.

Het is opmerkelijk dat ook in de beeldende kunsten in de vroegmoderne tijd bijzonder veel vormen van verstoppen en onthullen zijn te vinden.¹⁹ Sluiers, gordijnen, deuren, ramen en zo meer zijn manieren waardoor juist door te verhullen de aandacht wordt gevestigd op bepaalde onderwerpen of onderdelen. Ook deze kunsthistorische ‘geheimen’ zijn interessant, juist omdat ze nog maar weinig zijn onderzocht.

Maar wat zijn de overeenkomsten tussen religieuze, politieke, wetenschappelijk en artistieke geheimhouding? Bedoelen historici wel hetzelfde als ze het over ‘secrets’ hebben? En hoe verhouden al deze zaken zich tot elkaar? Hoewel de woorden ‘secrets’ en ‘secrecy’ steeds vaker voorkomen in titels van boeken, artikelen en congresbijdragen, worden de verschillende gebieden waarop de geheimen en geheimhoudingen betrekking hebben nauwelijks met elkaar in verband gebracht. Staatsgeheimen, schilderijen met sluiers, secreetboeken en spionnen worden tot dusver niet samen aangetroffen in één boek, bundel, workshop of congrespanel.

Science 45.2 (2012), 189-212; A. Sandman, ‘Controlling knowledge. Navigation, cartography, and secrecy in the early modern Spanish Atlantic’, in: J. Delbourgo en N. Dew (red.), *Science and empire in the Atlantic world*, New York 2007, 31-51; M. Portuondo, *Secret science. Spanish cosmography and the New World*, Chicago 2009.

¹⁷ W. Eamon, *Science and the secrets of nature. Books of secrets in medieval and early modern culture*, Princeton 1994; A.B. Kavey, *Books of secrets. Natural philosophy in England, 1550-1600*, Urbana 2007; E. Leong en A. Rankin (red.), *Secrets and knowledge in medicine and science, 1500-1800*, Farnham 2012.

¹⁸ C. Baten, *Secreet-boeck van vele diverse en heerlicke consten*, Dordrecht 1594. Er bestaan vele edities van Batens *Secreet-boeck*.

¹⁹ T. McCall, S. Roberts en G. Fiorenza (red.), *Visual cultures of secrecy in early modern Europe*, Kirksville 2012.

De Republiek

Een andere constatering, eventueel te presenteren als punt van zorg of verbazing, is dat de aandacht voor deze onderwerpen wat Nederland betreft nogal mager lijkt. In internationaal historisch onderzoek wordt de Republiek enigszins genegeerd. Snyder maakt in zijn *Dissimulation* weliswaar uitstapjes buiten Italië, maar de Nederlanden bezoekt hij niet. Ook in de bundels (te vinden in de voetnoten hierboven) over kunsthistorische, medische, ambachtelijke of wetenschappelijke geheimen zijn geen artikelen over de Republiek te vinden.

Er zijn slechts een paar uitzonderingen, bijvoorbeeld enkele artikelen van Karel Davids over innovatie en nieuwe technologie, met daarbij ook aandacht voor 'craft secrecy', industriële spionage en patenten in de Republiek.²⁰ De belangrijkste uitzondering is Guido de Bruins *Geheimhouding en verraad* (1991).²¹ Vanuit een institutionele benadering richt De Bruin zich daarin specifiek op de geheimhouding van staatszaken in het ancien regime in het algemeen en in de Republiek in het bijzonder, waarbij hij overigens niet tot nauwelijks theoretiseert, of zelfs maar definieert. Hij benadrukt vooral de onbegrensdeheid van het begrip staatsgeheim – alle staatszaken moeten in principe geheim blijven. De Bruin karakteriseert dit als een vanzelfsprekendheid in regeringskringen in buiten- en binnenland. Hoewel niet als hoofdonderwerp, komt geheimhouding ook voor in werken over cryptologie, intermediairs – oftewel (geheim) agenten – en het cartografisch bedrijf van de voc.²²

Is de Republiek grotendeels een blinde vlek of een uitzondering? Zou het kunnen dat het ontbreken van een hofcultuur en het ontbreken van een verplichte staatsgodsdienst de noodzaak tot dissimulatie minder groot maakte? Of zou het te maken hebben met het nog steeds bestaande beeld van de Republiek als een tolerante en open samenleving? Hoewel dat beeld in de historiografie overigens al lang is genuanceerd naar hoogstens *relatief* open en tolerant.

Guido de Bruin laat in zijn boek zien dat de norm wel bestond, dat de noodzaak staatszaken geheim te houden in de Republiek net zo sterk werd gevoeld als elders in Europa, maar dat het in de praktijk niet werkte. Voor de kloof tussen ideaal en werkelijkheid geeft

²⁰ C.A. Davids, 'Openness or secrecy? Industrial espionage in the Dutch Republic', in: *The Journal of European Economic History* 24 (1995), 333-348; C.A. Davids, 'Public knowledge and common secrets. Secrecy and its limits in the early modern Netherlands', in: *Early Science and Medicine* 10.3 (2005), 411-427.

²¹ G. de Bruin, *Geheimhouding en verraad. De geheimhouding van staatszaken ten tijde van de Republiek (1600-1750)*, Den Haag 1991.

²² K. de Leeuw, *Cryptology and statecraft in the Dutch Republic*, Amsterdam 2000; H. Cools, M. Keblusek en B. Noldus (red.), *Your humble servant. Agents in early modern Europe*, Hilversum 2006; M. Keblusek en B. Noldus (red.), *Double agents. Cultural and political brokerage in early modern Europe*, Leiden 2011; M. Keblusek, *Boeken in de hofstad. Haagse boekcultuur in de Gouden Eeuw*, Hilversum 1997; G. Schilder, 'Het cartografisch bedrijf van de voc', in: P. van Mil (red.), *De voc in de kaart gekeken. Cartografie en navigatie van de Verenigde Oost-Indische Compagnie*, Den Haag 1988; C.J. Zandvliet, *Mapping for money. Maps, plans and topographic paintings and their role in Dutch overseas expansion during the 16th and 17th centuries*, Amsterdam 1998.